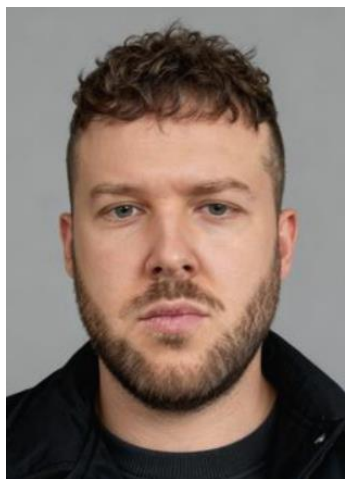

УДК 001.32(92):632.3(477)(Лісовий)

СПОРНИКОВ Валерій,
аспірант Національної наукової сільськогосподарської
бібліотеки НААН (м. Київ, Україна)
v.spornykov@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ АКАДЕМІКА М. П. ЛІСОВОГО (1935–2017) У ГАЛУЗІ ФІТОПАТОЛОГІЇ ТА ЗАХИСТУ РОСЛИН

Метою статті є висвітлення процесу формування наукових інтересів М. П. Лісового крізь призму біографічного шляху, ранніх наукових пошуків і становлення його як ученого, що дозволяє не лише доповнити персоніфіковану історію української аграрної науки, а й актуалізувати значення ідей науковця в сучасних умовах розвитку сталого сільського господарства. Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, класифікації) зі спеціальними історичними підходами, зокрема проблемно-хронологічним і порівняльним. Провідне місце відведено біографічному методу, який використовувався для реконструкції наукових здобутків учених, чий внесок у розвиток сільськогосподарської науки був визначальним. Застосування відповідних методологічних підходів і принципів історичного аналізу забезпечило всебічне та системне розкриття досліджуваної проблеми. Встановлено, що формування наукових інтересів академіка М. П. Лісового відбувалося на тлі динамічного розвитку вітчизняної аграрної науки другої половини ХХ ст. і в умовах тісної інтеграції наукових досліджень з освітнім простором. Особливу увагу приділено періоду його професійного зростання у стінах Української сільськогосподарської академії (УСГА), де під впливом професора В. Ф. Пересипкіна сформувалися ключові напрями наукових зацікавлень М. П. Лісового у галузі фітопатології та захисту рослин. На основі біографічних джерел і спогадів сучасників проаналізовано науково-дослідну та практичну діяльність у контексті визначення подальшої наукової траєкторії вченого. Встановлено, що ранній етап наукової

біографії М. П. Лісового став підґрунтям для його подальших фундаментальних досліджень і вагомого внеску в розвиток вітчизняної науки про захист рослин.

Ключові слова: М. П. Лісовий, В. Ф. Пересипкін, Українська сільськогосподарська академія (УСГА), фітопатологія, захист рослин, наукова школа, історія науки.

FORMATION OF THE SCIENTIFIC INTERESTS OF ACADEMICIAN M. LISOVYI (1935–2017) IN THE FIELD OF PHYTOPATHOLOGY AND PLANT PROTECTION

The purpose of the article is to highlight the process of forming M. Lisovyi's scientific interests through the prism of his biographical path, early scientific research, and establishment as a scientist, which allows not only to supplement the personalized history of Ukrainian agrarian science but also to actualize the significance of his ideas in the modern conditions of sustainable agriculture development. The methodological basis of the study is a combination of general scientific methods (analysis, synthesis, classification) with special historical approaches, in particular, problem-chronological and comparative. The leading role is given to the biographical method, which was used to reconstruct the scientific achievements of scholars whose contribution was decisive in the development of agricultural science. The application of appropriate methodological approaches and principles of historical analysis ensured a comprehensive and systematic disclosure of the problem under study. It has been established that the formation of the scientific interests of Academician M. Lisovyi took place against the backdrop of the dynamic development of domestic agricultural science in the second half of the 20th century and in conditions of close integration of scientific research with the educational sphere. Particular attention is paid to the period of his professional growth at the Ukrainian Agricultural Academy (UAA), where, under the influence of Professor V. Peresykin, the key areas of his scientific interests in the field of phytopathology and plant protection were formed. Based on biographical sources and memoirs of contemporaries, the scientific research and practical activities that determined the scientist's further scientific trajectory are analyzed. It has been established that the early stage of M. Lisovyi's scientific biography became the basis for his further fundamental research and significant contribution to the development of domestic plant protection science.

Keywords: M. P. Lisovy, V. F. Peresykin, Ukrainian Agricultural Academy (UAA), phytopathology, plant protection, scientific school, history of science.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. розвиток аграрної науки в Україні відбувався в умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, загострення фітосанітарних проблем і зростання потреби в науково обґрунтованих, екологічно безпечних системах захисту рослин. У цьому контексті особливого значення набули дослідження з імунітету рослин до хвороб, селекції стійких сортів і гібридів, а також розроблення альтернативних, малотоксичних методів контролю фітопатогенів. Формування зазначених наукових напрямів значною мірою пов'язане з діяльністю провідних учених, чий творчий доробок визначав стратегічні орієнтири розвитку галузі.

Водночас у сучасній історіографії аграрної науки недостатньо висвітлено біографічні аспекти становлення наукових інтересів окремих учених, зокрема вчених-фітопатологів і спеціалістів із захисту рослин. Аналіз початкових етапів їхнього наукового шляху, інтелектуального середовища, впливу наукових шкіл і суспільно-наукового контексту дає змогу глибше зрозуміти генезу наукових ідей, що згодом набули фундаментального значення для розвитку теорії та практики захисту рослин.

У цьому зв'язку актуальним є звернення до біографії академіка УААН Михайла Павловича Лісового (1935–2017) – відомого вченого в галузі фітопатології, генетики, імунології та захисту рослин, керівника фундаментальних та прикладних досліджень з імунітету рослин до хвороб, створення стійких до фітопатогенів сортів і гібридів сільськогосподарських культур.

Аналіз наукових публікацій. Стислі біографічні та бібліографічні відомості про академіка М. П. Лісового подано в низці довідкових і біобібліографічних виданнях, зокрема у збірнику «Науковці України – еліта держави» [7, с. 96], «Хто є хто на Полтавщині» [5, с. 85], «Нові імена: Український біографічний вісник» [4,

с. 17], «Національна академія аграрних наук. Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та іноземні члени). 1990–2021 рр.» [9, с. 220–222]. Ці праці містять переважно узагальнені відомості про основні етапи життєвого шляху та наукової діяльності вченого.

До ювілейних дат М. П. Лісового видрукувані окремі публікації, присвячені аналізу його наукового доробку та ролі у розвитку вітчизняної аграрної науки. Зокрема, у працях В. Петренкової, І. Боровської, М. Крутя [1; 2; 13] висвітлено наукові здобутки вченого, його внесок у формування наукової школи, а також значення результатів досліджень для розвитку генетики та селекції рослин.

Вагомим джерелом для вивчення наукової спадщини вченого є бібліографічний покажчик, укладений за редакцією М. Слободяника, який систематизує публікації М. П. Лісового та відображає масштаб і різноплановість його наукової діяльності [6].

Водночас, попри наявність окремих узагальнюючих і ювілейних видань, низка аспектів наукової біографії вченого, зокрема процес формування його наукових інтересів у ранній період діяльності, вплив наукового середовища та персональних чинників на становлення дослідника, досі залишаються недостатньо висвітленими. Саме це зумовлює актуальність подальших біографічних студій і визначає наукову новизну даного дослідження.

Метою дослідження є розкриття становлення наукових зацікавлень М. П. Лісового через аналіз його життєвого шляху, перших дослідницьких кроків і формування як ученого, що дає змогу не лише розширити персоніфікований вимір історії української аграрної науки, а й підкреслити актуальність його наукових ідей у контексті сучасного розвитку сталого сільського господарства.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні комплексу як загальнонаукових (аналіз, синтез, класифікація), так і спеціальних історичних (проблемно-хронологічний, порівняльний) методів опрацювання матеріалу. Пріоритет надавався біографічному методу, який служив засобом реконструкції досягнень вчених, що зробили вагомий внесок у розвиток сільськогосподарської науки.

Виклад основного матеріалу. Доктор біологічних наук, професор, академік НААН Михайло Павлович Лісовий – талановитий науковець, агроном за фахом і видатний мікробіолог, який очолив одну з найскладніших галузей сільськогосподарської науки – захист рослин. За кілька десятиліть його науково-організаційної діяльності цю сферу в Україні було піднесено до рівня сучасної провідної наукової дисципліни.

Формування наукового світогляду вченого розпочалося ще в роки навчання в Українській сільськогосподарській академії (УСГА; нині – Національний університет біоресурсів і природокористування України), де у 1954–1959 рр. закладалися основи професійних інтересів і майбутньої спеціалізації М. П. Лісового.

Після закінчення середньої школи хлопець не відразу визначився з професійним майбутнім – розглядав навіть можливість військової кар’єри. Втім глибинний зв’язок із сільським середовищем і природою, що сприяв становленню гуманістичних цінностей, згодом трансформованих у наукове бачення відповідального й бережливого ставлення до довкілля, визначив його шлях до УСГА в м. Києві [6]. Навчання за спеціальністю «агрономія» стало для нього не лише засобом професійної підготовки до роботи в сільськогосподарському

виробництві, а й важливим чинником формування інтересу до поглиблених наукових знань та дослідницької діяльності.

Переконання в тому, що аграрна наука цікава й потрібна, укорінилося у свідомості молодого вченого завдяки зусиллям викладачів установи, авторитетних учених М. М. Годліна, З. С. Голов'янка, А. Г. Михаловського, П. Ф. Оксіюка, В. М. Братуся, О. Г. Ландаря та їхніх учнів і послідовників на відповідних кафедрах. Найбільш помітний вплив на формування наукового світогляду М. П. Лісового мав професор В. Ф. Пересипкін.

Згодом у своїх спогадах М. П. Лісовий зазначав: «Енергія, з якою професор В. Ф. Пересипкін читав лекції та проводив практичні заняття, його здатність утримувати увагу аудиторії й захоплювати студентів навчальним процесом не залишали байдужим жодного слухача» [6, с. 15]. Саме під його впливом М. П. Лісовий долучився до науково-дослідної роботи на кафедрі фітопатології.

Зростанню рівня професійної підготовки вченого істотно сприяло обіймання ним у 1959–1961 рр. посади завідувача фітопатологічної ділянки кафедри фітопатології УСГА в навчально-дослідному господарстві «Митниця». Відмітимо, що одразу після завершення навчання молодому вченому було запропоновано продовжити роботу на кафедрі фітопатології, що засвідчувало високу оцінку його фахових знань і наукового потенціалу. У цей період молодий дослідник здійснював організацію та безпосереднє керівництво польовими і лабораторними дослідженнями, спрямованими на вивчення поширення й шкодочинності збудників хвороб сільськогосподарських культур, а також на розроблення та апробацію заходів захисту рослин [6]. Робота в умовах навчально-дослідного господарства сприяла формуванню його як фахівця-практика, дала змогу поєднати теоретичні

знання з експериментальною діяльністю та заклала підґрунтя для подальших наукових досліджень у галузі фітопатології і захисту рослин.

Прагнучи до подальшого професійного й наукового зростання, у 1961 р. М. П. Лісовий вступив до аспірантури Українського науково-дослідного інституту захисту рослин. Саме в цей період його цілеспрямованість, ініціативність і внутрішня потреба в науковому пошуку органічно поєдналися з впливом яскравої та харизматичної особистості видатного вченого – професора В. Ф. Пересипкіна, який вирізнявся широтою наукового мислення та високою вимогливістю до молодих дослідників. Спілкування з таким наставником сприяло формуванню професійних орієнтирів майбутнього академіка та стало важливим чинником становлення його наукових інтересів у галузі захисту рослин.

Варто зауважити, що саме від середини 50-х р. ХХ ст. уся подальша науково-педагогічна та організаційна діяльність В. Ф. Пересипкіна була нерозривно пов'язана з УСГА: 1956–1960 рр. – проректор з наукової роботи та завідувач кафедри фітопатології; 1962–1968 рр. – ректор академії; 1972–1987 рр. – завідувач кафедри фітопатології; 1987–1999 рр. – професор цієї ж кафедри [9]. Відмітимо, що науково-педагогічна діяльність професора В. Ф. Пересипкіна в академії офіційно розпочалася ще у 1954 р. Саме він став ініціатором створення кафедри фітопатології, визначив її науково-освітню стратегію та очолив її як перший завідувач, заклавши підвалини системної підготовки фахівців у галузі захисту рослин. Діяльність В. Ф. Пересипкіна спрямовувалася на формування сучасної матеріально-технічної бази, удосконалення навчальних програм і підготовку висококваліфікованих кадрів як для сільськогосподарського виробництва, так і для науково-дослідної сфери. Під його керівництвом кафедра та факультет перетворилися на потужні осередки фітопатологічної науки. У 1961–1962 рр.

В. Ф. Пересипкін обіймав посаду заступника міністра сільського господарства України, поєднуючи державну діяльність із завідуванням кафедрою фітопатології УСГА [9]. Така інтеграція управлінського й академічного досвіду сприяла тіснішому зв'язку науки з практичними потребами аграрного сектору.

Наукове середовище, сформоване навколо В. Ф. Пересипкіна, виділялася обдарованою молоддю нового покоління – ініціативні, життєво активні дослідники, які поряд із глибокими науковими інтересами були готові брати на себе організаційну відповідальність і долучатися до розвитку наукових структур. Саме в такому інтелектуальному середовищі формувалися дослідницькі орієнтири багатьох майбутніх учених, зокрема представників наступних поколінь фітопатологів.

Наукова школа професора В. Ф. Пересипкіна, що почала формуватися з 1963 р., стала одним із провідних осередків розвитку вітчизняної фітопатології другої половини ХХ ст. Її діяльність була спрямована на комплексне вивчення хвороб сільськогосподарських культур, створення вихідного селекційного матеріалу пшениці озимої та ріпаку з підвищеною стійкістю до збудників хвороб, а також на розроблення й упровадження інтегрованих систем захисту рослин [9; 10]. Саме в межах цієї школи поєднувалися фундаментальні дослідження з практичними потребами сільськогосподарського виробництва, що визначало її значний науковий і прикладний потенціал.

У фітопатологічних дослідженнях В. Ф. Пересипкін разом зі своїми учнями, зокрема і М. П. Лісовим, експериментально підтвердив можливість існування фітопатогенних бактерій у фільтруючій формі та встановив закономірності їхньої регенерації у візуальну форму, що стало важливим кроком у розвитку уявлень про мінливість і життєздатність збудників хвороб рослин. Вагомим напрямом

діяльності школи було також започаткування системних досліджень імунітету культурних рослин. Під керівництвом ученого створено сорти з підвищеною стійкістю до хвороб, зокрема 7 сортів ріпаку озимого і 6 – ярого, а також 2 сорти пшениці озимої, які були районовані в Україні та ряді країн СНД. Розроблені в межах школи комплексні системи захисту основних сільськогосподарських культур набули широкого впровадження у виробництво та суттєво вплинули на підвищення його ефективності [2].

Саме в інтелектуальному та науково-методичному середовищі цієї школи формувалися наукові інтереси М. П. Лісового. Орієнтація школи на глибокий аналіз патогенів, пошук ефективних засобів захисту рослин і тісний зв'язок науки з практикою значною мірою визначили проблематику його перших досліджень.

Обрана М. П. Лісовим тема – «Хімічні засоби боротьби з пероноспорозом тютюну в закритому ґрунті в умовах СРСР» – відповідала пріоритетам наукової школи [6]. Зауважемо, що дослідження виконувалися одночасно в основних зонах тютюнництва України – Закарпатській, Тернопільській та Кримській областях, що свідчило про їхню масштабність і прикладну спрямованість. У результаті роботи було розроблено ефективну систему заходів боротьби з пероноспорозом тютюну, яка дістала визнання як у науковому середовищі, так і серед фахівців виробництва. Ці напрацювання не лише засвідчили наукову зрілість молодого дослідника, а й стали важливим етапом становлення М. П. Лісового як ученого-фітопатолога, сформованого під безпосереднім впливом наукової школи В. Ф. Пересипкіна.

Високий рівень виконаних досліджень був відзначений у 1964 р. нагородженням М. П. Лісового бронзовою медаллю Комітету Ради Виставки досягнень народного господарства СРСР, що підтвердило значущість його внеску у розвиток прикладної фітопатології [6].

Молодий науковець береться за дослідження із захисту від хвороб однієї з найбільш актуальних на той час сільськогосподарських культур – тютюну. Ця робота вимагала значних зусиль і супроводжувалася серйозними ризиками для здоров'я, адже застосування пестицидів на токсичних для людини рослинах було складним і небезпечним процесом. Попри це, виконавши надзвичайно великий обсяг експериментальних і виробничих досліджень, неодноразово зазнаючи впливу хімічних препаратів під час авіаційного обприскування, М. П. Лісовий успішно завершив наукове дослідження.

Слід відмітити, що першим вагомим доробком ученого, оприлюдненим у збірнику «Наукові праці НДІ» в серії «Хвороби сільськогосподарських культур», стала стаття «Вплив строків сівби і попередників на ураженість озимої пшениці бурюю іржею» (1959 р.) [3], в якій автор, окресливши коло своїх наукових зацікавлень, зосередився на вивченні закономірностей розвитку збудників грибних хвороб зернових культур у взаємозв'язку з агротехнічними чинниками. Дослідження засвідчило прагнення молодого науковця поєднувати теоретичні положення фітопатології з практичними потребами сільськогосподарського виробництва, що згодом визначило подальший напрям його наукової діяльності.

У подальшому з-під пера М. П. Лісового з'являється низка публікацій з питань захисту тютюну від хвороб, зокрема: «Хімічні засоби боротьби з несправжньою попелюхою тютюну» (1962); «Нові фунгіциди в боротьбі з пероноспорозом тютюну в польових умовах» (1962); «Методика широких виробничих випробувань вертольота для обприскування посівів тютюну проти пероноспорозу» (1963) та ін. Зазначені праці відображають формування його наукових інтересів у галузі фітопатології та впровадження інноваційних підходів до захисту сільськогосподарських культур у виробничих умовах.

У травні 1964 р. М. П. Лісовий успішно захистив кандидатську дисертацію, за результатами чого йому було присуджено науковий ступінь кандидата біологічних наук. Саме з цього часу розпочався його професійний шлях в Інституті захисту рослин НААН (на той час – Український науково-дослідний інститут захисту рослин). Перші роки роботи вчений провів на посаді молодшого наукового співробітника, активно долучаючись до виконання фундаментальних і прикладних досліджень у галузі фітопатології. Уже з 1965 р. його було призначено виконуючим обов'язки, а з 1966 р. – завідувачем відділу фітопатології, що свідчило про визнання наукового потенціалу вченого, організаторських здібностей і професійної зрілості.

Відмітимо, що М. П. Лісовий продовжував підтримувати активні наукові контакти зі своїм наставником – професором В. Ф. Пересипкіним. Було опубліковано низку спільних наукових праць з питань імунітету рослин та захисту сільськогосподарських культур, що сприяло подальшому формуванню наукових інтересів М. П. Лісового у галузі фітопатології та імунології рослин [11; 12].

Продовжуючи дослідницькі традиції свого вчителя В. Ф. Пересипкіна, М. П. Лісовий послідовно розвивав напрям вітчизняної фітопатології в межах сформованої наукової школи. Показовим результатом цієї діяльності стало те, що вже у 1973 р. під його науковим керівництвом учень В. К. Пантелеєв захистив кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук. Загалом М. П. Лісовий підготував 30 кандидатів і 5 докторів наук, які нині формують потужну наукову школу імунологів рослин в Україні [6].

Наукові досягнення ще молодого вченого М. П. Лісового дістали належне визнання вже на початковому етапі його професійної діяльності. У 1970 р. за вагомий особистий внесок у розвиток аграрної науки та сумлінну працю він був нагороджений медаллю «За доблесну працю», що стало офіційним визнанням його

багаторічної діяльності та високого професіоналізму. Отримання цієї відзнаки засвідчило суспільну й державну оцінку наукових здобутків М. П. Лісового на ранньому етапі становлення його як дослідника, а також сприяло подальшому утвердженню його авторитету в науковому середовищі та формуванню стійких наукових інтересів. У 60-х рр. ХХ ст. відбулося становлення його наукового світогляду, формування власної дослідницької позиції та чітке окреслення наукових пріоритетів, що сфокусувалися на проблемах імунітету рослин до хвороб. Саме у цій галузі М. П. Лісовий згодом став одним із провідних наукових авторитетів в Україні та фактичним керманічем відповідної наукової школи.

Висновки. Отже, формування наукових інтересів академіка М. П. Лісового відбувалося в контексті інтенсивного розвитку вітчизняної аграрної науки другої половини ХХ ст. і тісної взаємодії науки з освітнім середовищем. Навчання і подальша науково-педагогічна діяльність в УСГА стали визначальним етапом його професійного становлення, заклавши ґрунтовну теоретичну й методологічну базу майбутніх досліджень. Доведено, що вирішальний вплив на вибір наукової спеціалізації М. П. Лісового мав професор В. Ф. Пересипкін, під керівництвом якого сформувалися інтереси молодого дослідника у сфері фітопатології та захисту рослин. Поєднання фундаментальної підготовки з практичною роботою у навчально-дослідних підрозділах сприяло виробленню комплексного підходу до вивчення хвороб сільськогосподарських культур і пошуку ефективних шляхів їх контролю. Встановлено, що ранній період (1954–1966) наукової біографії академіка М. П. Лісового характеризувався поступовим і цілеспрямованим становленням ученого-дослідника, для якого фітопатологія та захист рослин стали провідними напрямками наукової діяльності.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на порівняльний аналіз наукових ідей М. П. Лісового з концепціями його сучасників, що дозволить окреслити його місце у загальноєвропейському та світовому науковому дискурсі. Узагальнення результатів таких розвідок сприятиме створенню цілісної наукової біографії вченого та поглибленню біографічних досліджень аграрної науки України.

Список використаних джерел та літератури

1. Академіку М. П. Лісовому – 60. *Вісник аграрної науки*. 1995. № 1. С. 112.
2. Круть М. Наукові надбання та школа академіка М. П. Лісового. *Збірник наукових праць ЛОГОС, 2021*. <https://doi.org/10.36074/logos-11.06.2021.v1.26>
3. Лісовий М. П. Вплив строків сівби і попередників на ураженість озимої пшениці бурюю іржею. *Хвороби сільськогосподарських культур*. 1959. Т. 9. С. 37–40.
4. Лісовий Михайло Павлович. *Нові імена: Український біографічний вісник*. 1997. № 2. С. 17.
5. Лісовий Михайло Павлович. *Хто є хто на Полтавщині: довідково-біогр. видання*. Київ, 2003. С. 85.
6. Лісовий Михайло Павлович: біобібліогр. показ. наук. праць зв 1959–1999 роки / упоряд.: О. В. Манько, Т. Ф. Дерлеменко, Л. Д. Полякова; наук. ред. М. С. Слободяник. Київ, 1999. 64 с.
7. Наукова школа М. П. Лісового імунологів рослин в Україні. *Науковці України – еліта держави*. Т. V. Київ: Логос Україна, 2017. С. 96.
8. Національна академія аграрних наук. Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та іноземні члени). 1990–2021 рр.: біогр. довід. / НААН; уклад. В. А. Вергунов, Л. М. Татарчук, С. В. Нижник, Х. М. Дмитрієва, Л. І. Лямець; відп. за вип. В. А. Вергунов. 3-ге вид., перероб. та доп. Київ: Аграр. наука, 2021. 1008 с.
9. Нижник С. В. Нарис життя та творчої діяльності академіка УААН В. Ф. Пересипкіна (1914–2004): монографія. Умань: Сочінський М. М., 2016. 175 с.
10. Нижник С. В. Проблеми захисту тютюну від хвороб та шкідників у творчій спадщині Володимира Федоровича Пересипкіна. *Вісник аграрної історії*. 2014. Вип. 8–9. С. 278–283.
11. Пересипкін В. Ф., Лісовий М. П. Хімічні засоби боротьби з несправжньою попелюхою тютюну. *Колгоспник України*. 1962. № 5. С. 23–24.

12. Пересипкін В. Ф., Лісовий М. П. Хімічні засоби боротьби з пероноспорозом тютюну в закритому ґрунті. *Табак*. 1963. № 2. С. 20–25.

13. Петренкова В. П., Боровська І. Ю. Лісовий Михайло Павлович. *Генетичні ресурси рослин*. 2015. № 17. С. 99–100.

References

1. (1995). Akademiku M. P. Lisovomu – 60 [Academician M. Lisovyi – 60]. *Visnyk ahrarnoyi nauky – Bulletin of Agricultural Science*, 1, 112 [In Ukrainian].

2. Krut', M. (2021). Naukovi nadbannya ta shkola akademika M. Lisovoho [Scientific achievements and school of academician M. P. Lisovyi]. *Zbirnyk naukovykh prats AOGOΣ – Collection of scientific works AOGOΣ*. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-11.06.2021.v1.26> [In Ukrainian].

3. Lisovyuy, M. P. (1959). Vplyv strokiv sivby i poperednykiv na urazhenist' ozymoyi pshenytsi buroyu irzheyu [The influence of sowing dates and predecessors on the susceptibility of winter wheat to brown rust]. *Khvoroby silskohospodarskykh kultur – Diseases of agricultural crops*, 9, 37–40 [In Ukrainian].

4. (1997). Lisovyuy Mykhaylo Pavlovykh [Mykhailo Pavlovykh Lisovyi]. *Novi imena: Ukrayinskyu bihrafichnyy visnyk – New Names: Ukrainian Biographical Gazette*, 2, 17 [In Ukrainian].

5. (2003). Lisovyuy Mykhaylo Pavlovykh [Mykhailo Pavlovykh Lisovyi]. *Khto ye khto na Poltavshchyni: dovidkovo-biogr. vydannya – Who's Who in Poltava Region: Reference and Biographical Publication*. Kyiv [In Ukrainian].

6. Man'ko, O. V., Derlemenko, T. F., & Polyakova, L. D. (1999). Lisovyuy Mykhaylo Pavlovykh: biobibliohr. pokazh. nauk. prats' zv 1959–1999 roky [Mykhailo Pavlovykh Lisovyi: bibliography of scientific works from 1959 to 1999]. Kyiv [In Ukrainian].

7. (2017). Naukova shkola M. P. Lisovoho imunolohiv roslyn v Ukrayini [The scientific school of M. P. Lisovyi of plant immunologists in Ukraine]. *Naukovtsi Ukrayiny – elita derzhavy – Ukrainian scientists – the elite of the state*. Kyiv: Lohos Ukrayina [In Ukrainian].

8. Verhunov, V., Tatarchuk, L., Nyzhnyk, S., Dmytriyeva, Kh. & Lyamets', L. (2021). Natsionalna akademiia ahrarnykh nauk Ukrainy. Personalnyj sklad (akademiky, chleny-korespondenty, pocheshni ta inozemni chleny)1990–2011: biogr. dovid. [National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. Personnel (academics, corresponding members, honorary and foreign members) 1990–2021: biogr. argument]. Kyiv. URL: <https://doi.org/10.31073/978-966-540-530-6> [In Ukrainian].

9. Nyzhnyk, S. V. (2016). Narys zhyttya ta tvorchoyi diyalnosti akademika UAAN V. F. Peresyphkina (1914–2004): monohrafiya [An outline of the life and creative

work of UAAS academician V. F. Peresykin (1914–2004): monograph]. Uman [In Ukrainian].

10. Nyzhnyk, S. V. (2014). Problemy zakhystu tyutyunu vid khvorob ta shkidnykiv u tvorchiy spadshchyni Volodymyra Fedorovycha Peresykina [Problems of protecting tobacco from diseases and pests in the creative legacy of Vladimir Fedorovich Peresykin]. *Visnyk ahrarnoyi istoriyi – Bulletin of Agricultural History*, 8–9, 278–283 [In Ukrainian].

11. Peresykin, V. F., & Lisovy, M. P. (1962). Khimichni zasoby borotby z nespravzhnoyu popelyukhoju tyutyunu [Chemical control agents for tobacco whitefly]. *Kolhosnyk Ukrainy – Collective farmer of Ukraine*, 5, 23–24 [In Ukrainian].

12. Peresykin, V. F., & Lisovy, M. P. (1963). Khimichni zasoby borotby z peronosporozom tyutyunu v zakrytomu grunti [Chemical means of controlling tobacco downy mildew in closed ground]. *Tabak – Tobacco*, 2, 20–25 [In Ukrainian].

13. Petrenkova, V. P., & Borovska, I. Yu. (2015). Lisovy Mykhaylo Pavlovych [Mykhailo Pavlovych Lisovy]. *Henetychni resursy Roslyn – Plant genetic resources*, 17, 99–100 [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 30.01.2026 р.

Стаття прийнята до друку: 13.02.2026 р.

Стаття оприлюднена: 20.03.2026 р.